

УДК 94(477.54) «1926/1930»:323...3-058.17

С. І. МЕШКОВАЯ, канд. іст. наук, доцент НТУ «ХПІ»

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ ЩОДО РАДЯНСЬКИХ ГРОМАДЯН, ПОЗБАВЛЕНИХ ВИБОРЧОГО ПРАВА (1926- 1930 РР.)

У статті аналізується низка нормативно-правових документів 1926-1930 рр., в яких відображена політика більшовицьких урядів СРСР та УСРР щодо громадян, позбавлених виборчого права, головні недоліки і протиріччя процесу штучної маргіналізації радянського суспільства, вплив внутрішньополітичної кон'юнктури на становище українських «позбавленців».

Ключові слова: нормативно-правові документи, «позбавленці», репресії, постанова, інструкція, циркуляр, бюрократія.

Постановка проблеми. Дискримінаційна політика радянського уряду відносно певних прошарків і груп населення, які штучно перетворювалися на «позбавленців» (осіб, позбавлених виборчого права), супроводжувалася безперервним процесом створення і вдосконалення відповідного законодавчого підґрунтя. Накази, постанови, інструкції, роз'яснення, «провідні вказівки» були покликані спрямувати виконавців цієї політично важливої, але так і не раціоналізованої до кінця, державної справи. Зайва завзятість радянських чиновників у боротьбі за дзеркальну чистоту радянського соціуму, прискіпливий пошук «определённо чуждой

© С. І. Мешковая, 2013

прослойки в нашем пролетарском доме» [1, стор. 44] та виключення її із соціального середовища, закономірно призводили до перегинів та помилок, викликали незадоволення постраждалих громадян, які не втрачали надію домогтися перегляду своїх справ. Посилення в другій половині 1920-х рр. тоталітарного режиму сприяло й посиленню репресивної політики щодо «позбавленців». Кількість помилкових вироків, що призводили до різкого обмеження в громадянських правах, значно збільшилася. Все це неодмінно призводило до постійного перегляду діючого законодавства й розробки нової документації.

У статті **аналізуються** виявлені в Державному архіві Харківської області та Центральному державному архіві вищих органів влади та управління м. Києва **нормативно-правові документи** Президії Центрального виконавчого комітету (ЦВК) СРСР, Ради Народних Комісарів СРСР та УСРР, Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК), датовані 1926-1930 рр. **Метою** роботи є визначення головних недоліків і протиріч процесу штучної маргіналізації радянського суспільства в період непу, розуміння впливу внутрішньополітичної кон'юнктури на становище «позбавленців» радянської України. Дослідження дозволяє усвідомити механізми насильницької трансформації соціуму в тоталітарній державі, принципи функціонування радянської бюрократичної машини.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на певний досвід боротьби радянської влади з «колишніми людьми», до 1926 р. цей процес залишався досить нечітким. Вивчення нормативних документів і зіставлення їх з архівними документами іншого характеру, переконливо доводить, що найбільш розповсюдженою проблемою залишалося визначення «кола осіб, позбавлених виборчих прав» [2, арк. 6]. Здавалося б, головні категорії «позбавленців» були чітко окреслені ще в Конституції РСФРР 1918 р. та Конституції УСРР 1919 р. Не обирали і не мали права бути обраними особи, які користувалися найманою працею «з метою отримати прибуток», особи з нетрудовими доходами (відсотками від капіталу, доходами від підприємств, майновими надходженнями) приватні торговці і комерційні посередники; ченці та духовенство всіх церков і культів, члени царського дому Романових; службовці та агенти царської поліції, особливого корпусу жандармів, охоронних відділів, а також особи, які раніше керували діяльністю поліції, жандармерії, каральних органів; засуджені; визнані у встановленому порядку душевнохворими й божевільними [3].

Надалі, «враховуючи ... численні питання з місць», категорії «позбавленців» регулярно уточнювалися в Постанові ВУЦВК 1924 р. про виборчі права громадян; Постанові ВУЦВК й РНК УСРР «Про виборчі права громадян і порядок проведення виборів» від 18 листопада 1925 р.; Постанові ВУЦВК й РНК УСРР «Про міські і сільські ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів» від 28 жовтня 1925 р.; Інструкції ВУЦВК «Про вибори до рад» 1926 р. та в багатьох інших документах [4, арк. 12; 5; 6]. 1925 р. нова українська Конституція знов виокремила небажаних радянській владі осіб, що користувалися найманою працею, жили або «живуть зараз» на нетрудові прибутки, а також займалися чи займаються торгівлею, мали невідповідне класове походження [2, арк. 6 об]. Але й ці заходи не поклали

край бюрократичному безладу на місцях.

В Українській Соціалістичній Радянській Республіці ситуація взагалі була особливою і ускладнювалася пошуком додаткових, притаманних тільки даному регіону, категорій «позбавленців». Саме тому ВУЦВК значно розширив Інструкцію ЦВК СРСР «Про вибори до рад» від 18 грудня 1926 р. [7, арк. 4]. У республіці здійснювався пошук ще й членів Директорії, членів особливих нарад при урядах Денікіна і Врангеля, градоначальників, військових отаманів, губернських і повітових комісарів Центральної Ради і Директорії, прокурорів воєнно-окружних судів, членів воєнно-слідчих комісій, мирових посередників, польових жандармів, всіх службовців Державної Варти, службовців контррозвідувальних відділів і пунктів, «осведомительних» відділів всіх контрреволюційних урядів [7, арк. 4]. Цього ж, 1926 р., завдяки ідеологічному завзяттю українських радянських бюрократів, був затверджений докладний перелік колишніх служителів культів, які підлягали позбавленню прав голосу – православного, католицького, старовірчеського, лютеранського, караїмського, іудейського, магометанського, членів раціоналістичних та містичних сект, із зазначенням найдрібніших посад від митрополита, равіна, ксьондза, мулли до різника, органіста і кантора [2, арк. 3; 4, арк. 7 об]. Подібна законотворчість членів ВУЦВК на чолі із А. Буценко, а також особисто народного комісара юстиції та генерального прокурора України М. Скрипника, була не тільки предметом їхньої гордості, але й прикладом для московських колег. «... в минулому році РСФРР у нас взяла надзвичайно багато з наших матеріалів до свого закону», – не без пихатості звітував на одному з засідань «товариш Буценко» [8, арк. 275, 279].

Втім, не зважаючи на безперервно триваючу діяльність, вичерпного розуміння принципів «категоризації» населення за класовою ознакою у більшовицьких чиновників так і не з'явилося. Збереглася, наприклад, датована 1926 р. стенограма дискусії між членами ВУЦВК, які все ще намагалися розібратися, хто ж такі, в решті решт, особи вільних професій та кустар-одинак; чим підсобне підприємство відрізняється від промислу; чи має право артіль наймати працівників, кого вважати учнями артільників, який відсоток найманої праці взагалі має право використовувати артіль і хто з її членів повинен позбавлятися права голосу [8, арк. 275-277]. З'ясувалося, що на місцях спостерігалось викривлення політики штучної десоціалізації: «... А ось такий факт. Якщо син торговця або син попа вчиться в нашій трудовій школі. ... Звичайно, має право вибору. У нас в законі сказано, що такі особи мають право вибору. ... А на місцях таких учнів позбавляють права голосу, якщо він є членом сім'ї, скажімо, сином попа, який на свої гроші вчить сина в трудовій школі. Тут ... неясність і потрібно її роз'яснити місцям» [8, арк. 276].

«Непорозуміння», які призводили до безпідставного ураження громадян в правах, зовсім не були прикрими випадковостями, а траплялися зі злочинною регулярністю. Ось лише кілька прикладів, за даними на 1927-1929 рр. Харківські «позбавленці» Яковенко, Несветов і Кульчицький отримали цей статус через визнання білими офіцерами, хоча насправді тільки мешкали на окупованій білогвардійцями території; «позбавленець» Рорбоконт також знаходився на білогвардійській території, але був визнаний таким, що служив в білій армії і

активно допомагав їй під час евакуації; колишній городовий Ольховський працював в поліції «по нужді» всього 24 дні, втім, втратив громадянські права; «позбавленця» Баришева безпідставно звинуватили в приналежності до компаньйонів мануфактурної торгівлі, а насправді він таким не був [9, арк. 71; 10, арк. 72, 74-75]. Однією з головних причин цих неприпустимих помилок було те, що лєвова частка вироків виносилася виключно на підставі голослівних доносів сторонніх осіб, які або намагалися вирішити таким чином власні питання кар'єрного, житлового чи будь-якого іншого, меркантильного характеру, або займалися доносительством з суто ідеологічних міркувань.

Поряд з тим, зустрічалися й помилки іншого роду, коли через недостатню пильність місцевих бюрократів «класово чужі» знаходили можливість влаштуватися на роботу в такі організації та установи радянської України, де «позбавленців», здавалося б, не мало бути в принципі. Рада народних комісарів, Наркомат юстиції, Наркомат фінансів, Наркомат внутрішніх справ, Наркомат землеробства, Наркомат освіти, Вища рада народного господарства, Держбанк, Будинки примусових робіт, вищі і середні навчальні заклади, науково-дослідні інститути – ось де час від часу виявляли «колишніх» [11, арк. 19-26].

Посилити ясність в питаннях позбавлення виборчого права радянські чиновники намагалися і надалі. Так, 1927 р. були видані Інструкції Центральної виборчої комісії по виборам до Рад при НКВС УСРР та Циркуляр НКВС УСРР «Про порядок складення списків громадян, що мають виборчі права і позбавлені їх»; 1928 р. – Інструкція ЦВК СРСР «Про виборчі права громадян» і Циркулярний лист Центральної виборчої комісії при ВУЦВК про втілення в життя цієї Інструкції; протокольна постанова ВУЦВК «Інструкція про вибори до Рад»; 3 жовтня 1928 р. затверджена Інструкція ВУЦВК і РНК УСРР «Про вибори до Рад»; 21 жовтня 1928 р. – Інструкція ВУЦВК «Про постійний поточний облік осіб, позбавлених виборчих прав» [12; 13; 14; 15]. Перелічені документи не давали вичерпні відповіді на спірні питання, але закріплювали вже існуючі постулати щодо «позбавленців» і помітно посилювали їх переслідування. Найбільш показовим в цьому відношенні є останній документ.

Інструкція ВУЦВК від 21 жовтня 1928 р. була підписана головою ВУЦВК Г.Петровським і заступником голови РНК УСРР Я.Дудніком. Одразу привертає увагу загальний тон документу, який здається більш тривожним і, навіть, зловісним. Між тим, в умовах посилення репресій («масових операцій» Об'єднаного державного політичного управління (ОДПУ) 1927 р., спрямованих проти «колишніх людей», початку масового розкуркулювання, боротьби з так званими «лівою опозицією» і шкідництвом), алармістський характер чергового документу, покликаного посилити пильність у боротьбі з міфічними ворогами народу, був цілком очікуваним. Згідно Інструкції, максимально посилювався поточний облік персонального складу «позбавленців» на підставі щоденного контролю над всіма змінами природнього та механічного характеру [15, арк. 6, 8]. З цією метою, належало збирати інформацію від фінансових відділів, органів ОДПУ й охорони здоров'я, адресних бюро, загсів, архівних установ [15, арк. 6, 7]. Відомості, які поступали від домоуправлінь, домовласників «або безпосередньо від самої

людності» в обов'язковому порядку мали перевірятися через органи міліції [15, арк. 7]. Особлива увага зверталася на молодь, передусім, призовного віку «в інтересах добору до учбових закладів та до лав Робочо-Селянської Червоної Армії та Фльоти» [15, арк. 8]. Окрема функція покладалася на адресні «бюра», які «на адресових картках всіх цих осіб наліплюють заздалегідь виготовлені типографським способом червоного або іншого різкого кольору етикетки з написом «Позбавленець». Розмір етикетки має бути 8-10 мм завширшки і 4-5 см заввишки і її наліплюють вгорі на лицевій сторінці адресової картки. У разі вибуття, зміни квартири, смерті або повернення позбавленця з етикеткою на картці, бюро не пізніше другого дня має повідомити про це свій адмінвідділ чи райадмінвідділок, зазначивши всі відомості про переміщення» [15, арк. 8]. Отже, очевидне посилення тотального контролю над особами позбавленими виборчого права, активізація їх пошуку і контролю над ними.

Зворотнім у долях десятків тисяч «позбавленців» стало 22 березня 1930 р., коли через двадцять днів після опублікування статті Й.Сталіна «Запаморочення від успіхів. До питань колгоспного руху» були підписані два важливих документи досить принципового змісту: Постанова Президії ЦВК СРСР за підписами М. Калініна і А. Єнукідзе щодо заходів, спрямованих на припинення порушень виборчого законодавства під час виявлення «нетрудових та експлуататорських елементів», а також таємна Постанова Президії ВУЦВК «Про надання, на виняток із чинного законодавства, виборчих прав деяким категоріям громадян з числа деклясованої містечкової єврейської бідноти» [16, арк. 3; 14]. Пояснити такий неочікуваний сплеск показової самокритики з боку сталінського уряду, який нібито визнавав власні помилки, докладав зусиль для їх виправлення і встановлення, нарешті, пресловутої соціальної справедливості більшовицького зразку, неважко. Серйозна небезпека для державного ладу – наслідок зростаючого у відповідь на форсовану колективізацію та розкуркулення антирадянського опору селянства – призвела до послаблення репресій не тільки проти сільського населення, а й і проти маргіналів - «позбавленців», оскільки їх потенційна реакція на багаторічні утиски також загрожувала суспільним вибухом (тим більше, що прецедент вже був створений).

Причина підписання Постанови Президії ЦВК СРСР вказана в самому документі: «у зв'язку із скаргами про випадки неправильного застосування закону про позбавлення виборчих прав і з метою недопущення фактів незаконних додаткових обмежень громадян, позбавлених по закону виборчих прав» [16, арк. 4]. Постанова доводить, що побоювання сталінського уряду мали реальні підстави. З документу стають чітко зрозумілими волаючі «порушення і перекося», які систематично допускалися під час позбавлення виборчих прав. Виявилося, що перманентна чехарда з категоріями позбавлених виборчого права була далеко не єдиним «перекосям» у боротьбі за соціальну чистоту. Більш жахливими виявилися карні заходи, яким не мали піддаватися, але протягом тривалого часу піддавалися «позбавленці», та загальна неконтрольована розгнужданість місцевих чинуш, які буквально на власний розсуд вирішували долі десятків тисяч людей. Судячи зі змісту Постанови, зрозуміло, що в умовах «настоящего революционного

содержания, крупных тем, планетарных заданий и героического пафоса – одним словом, полной и высокой идеологии ... на общем фоне громадных масштабов и идей» [17, стор. 195-196], долі людей, які уособлювали ганебне минуле знищеної імперії, не викликали у істинних більшовиків ані жалості, ані співчуття, лише бажання боротися з ними й викорінювати вщент. Документ підтверджує систематичну, більш ніж 20-річну практику надмірного переслідування істинного і мнимого «чужинного елемента», інакше цей документ взагалі б не з'явився.

У Постанові йшлося про те, що надалі органам влади забороняється «у разі подання громадянами заяв щодо неправильного позбавлення їх виборчих прав... до остаточного розгляду їх заяв... не застосовувати до них будь яких обмежень, крім обмеження права участі у виборах» [16, арк. 4]. Далі перераховувалися «окремі випадки, що мали місце» додаткових обмежень для «позбавленців» та членів їх родин: виселення з квартир і міст, «огульне позбавлення забірних книжок», позбавлення медичної допомоги, позбавлення прав забудови, виключення дітей зі шкіл, позбавлення виборчих прав членів родин «позбавленців», які не знаходилися на їх утриманні (до речі, вступає у протиріччя певна термінологія, коли йдеться про регулярність порушень – «окремі випадки» і «огульне позбавлення» – Авт.) [16, арк. 4]. Виконавчим комітетам союзних республік було доручено вжити заходів «до безумовного усунення» цих додаткових обмежень [16, арк. 4]. Місцевим органам влади суворо заборонялося доручати складання списків позбавлених виборчих прав фабрично-заводським комітетам, будівельним управлінням, місцевим комітетам профспілок, колгоспам, бригадам та всім іншим організаціям, крім виборчих комісій [16, арк. 4]. Оприлюднення списків «позбавленців», тобто публікація, дозволялося лише після їх остаточного затвердження виборчою комісією [16, арк. 4]. Наказувалося повернути виборчі права тим дітям «позбавленців», які з 1925 р. досягли повноліття і почали займатися суспільно-корисною працею [16, арк. 4]. Постанова категорично вимагала твердого й неухильного застосування виборчого законодавства СРСР; розглядання у трьохмісячний термін у всіх інстанціях заяв позбавленців, незадоволених обмеженням в правах; суворих заходів республіканських центральних виконавчих комітетів відносно посадових осіб, які допускали порушення виборчого законодавства [16, арк. 4].

Таємна Постанова Президії ВУЦВК щодо етнічних євреїв - «позбавленців» також є рідкісним проявом гуманізму сталінського режиму стосовно громадян другого сорту. У документі, зокрема, зазначалося: «Зважаючи на специфічні умовини життя єврейської бідноти, Президія ВУЦВК ухвалює: при переведенні перевірки й виправлення порушень і перекручувань виборчого законодавства ... надати виборчого права таким категоріям громадян з числа ... єврейської бідноти, що в минулому займалися торгівлею, якщо вони не підлягали позбавленню виборчих прав з інших причин, а саме а) незаможним учасникам громадянської війни і колишнім червоноармійцям та їхнім родинам, б) незаможним родинам і сиротам забитих і тяжко поранених під час контрреволюційних погромів, в) іншим позбавленцям з числа містечкової єврейської бідноти, що проводила торгівлю за патентом 1-го і 2-го розряду якщо вони раніше не вживали найманої праці, не належали до службовців релігійного культу» [18, арк. 3]. Але разом з тим,

постанова створювала простір для нової бюрократичної плутанини у розгляді справ, для нових, безмежних паперових потоків, традиційне слідство яких – поверховість і наспіх прийняті рішення.

Втім, результати переглядів справ «позбавленців» внаслідок прийнятих в 1930 р. постанов, не змусили на себе довго чекати. Ось дані лише по місту Харкову. Харківській міськраді «довелося констатувати відсутність точного обліку тих осіб, що мають активне та пасивне виборче право, як й осіб, що таким правом не користуються – позбавленців», тому було санкціоноване створення спеціальної комісії для подолання «викривлення клясової лінії» [19, арк. 106]. У результаті перевірки 13 714 харківських «позбавленців», 1 254 поновили у виборчих правах, виявили і викреслили зі списків 4 906 «позбавленців», які виїхали до інших місць СРСР, і крім того, завдяки «мобілізації уваги громадян» позбавили виборчого права 2 942 осіб, що довгий час приховували своє соціальне походження та ідеологічно невідповідну діяльність [19, арк. 106].

Висновки. Таким чином, наприкінці нової економічної політики продовжувала здійснюватися репресивна політика більшовицьких урядів СРСР та УСРР проти громадян, позбавлених виборчого права. Аналіз нормативно-правової документації свідчить, що до кінця 20-х рр. процес виокремлення «чужого елемента» з метою його соціальної ізоляції так і не набув чіткості, а невизначеність принципів категоризації потенційних «позбавленців», незаконне переслідування членів їх родин, тотальне впровадження додаткових обмежень в громадянських правах перетворилися на злочинну норму. Становище «позбавленців» безпосередньо залежало від загальної репресивної політики сталінського уряду, посилення якої автоматично тягло за собою втілення нових санкцій проти радянських ізгоїв. 1930 р., у відповідь на посилення антирадянських настроїв в суспільстві, були прийняті постанови щодо перегляду окремих принципів обмеження в правах, які, зокрема, стосувалися етнічних євреїв. Але, на жаль, подібні заходи не сприяли відновленню соціальної справедливості в повній мірі.

Список літератури: 1. Зоценко М.М. Рассказ про няню, или Прибавочная ценность у этой профессии / Зоценко М.М. Собрание сочинений в 3 Т. – Т.2. Голубая книга / М.М.Зоценко. – М.: АСТ: Зебра Е, 2010. – С. 41-51. 2. *Постанова* Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету й Ради Народних Комісарів УСРР «Про вибори до рад»/ Центральный державный архив вищих органів влади та управління м. Києва (далі – ЦДАВО м. Києва), ф. 1, оп. 4, спр. 1080, арк. 6-18. 3. *Конституция* (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. Принята V Всероссийским съездом Советов в заседании от 10 июля 1918 года: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1918>. 4. *В Центральный Исполнительный Комитет* Союза ССР/ ЦДАВО м. Києва, ф. 1, оп. 3, спр. 1892, арк. 12-13. 5. *Положение* ВУЦИК об избирательных правах граждан и о порядке производства выборов/ ЦДАВО м. Києва, ф. 1, оп. 2, спр. 2162, арк. 11-23. 6. *Инструкции* центральной избирательной комиссии по выборам в Советы при Наркомвнуделе УССР/ ЦДАВО м. Києва, ф. 5, оп. 3, спр. 44, арк. 1-78. 7. *Сравнительный обзор* новой редакции украинской инструкции о выборах в Советы с союзным избирательным законодательством/ ЦДАВО м. Києва, ф. 1, оп. 4, спр. 1080, арк. 4-5. 8. *Без назви*/ ЦДАВО м. Києва, ф. 1, оп. 2, спр. 3087, арк. 261. 9. *Витяг* з протоколу 814 Засідання підкомісії Міськвиконкому по розгляду заяв осіб позбавлених виборчого права/ Державний архів Харківської області (далі – Держархів Харківської області), ф. Р-408, оп. 4, спр. 1253, арк. 71. 10. *Протокол № 7* Заседания Журавлёвского Райизбиркома. 23 февраля 1929 г/ Держархів Харківської

області, ф. Р-408, оп. 4, спр. 840, арк. 72-73. **11.** *Список лишённых избирательных прав/ Там само, арк. 19-26.* **12.** *Циркуляр Наркомвнудела УССР о порядке составления списков граждан, имеющих избирательные права и лишённые их/ ЦДАВО м. Києва, ф. 1, оп. 3, спр. 527, арк. 5.* **13.** *Циркулярное письмо Центральной избирательной комиссии при ВУЦИК всем окружным избирательным комиссиям о претворении в жизнь инструкции ЦИК СССР «Об избирательных правах граждан» от 28 сентября 1928 г./ ЦДАВО м. Києва. Ф. 1. Оп. 3. Спр. 1007. Арк. 187.* **14.** *Протокольное постановление ВУЦИК «Инструкция о выборах в Советы». Оригинал/ ЦДАВО м. Києва, ф. 1, оп. 4, спр. 14, арк. 330-347.* **15.** *Інструкція «Про постійний поточний облік осіб, позбавлених виборчих прав»/ Держархів Харківської області, ф. Р-408, оп. 4, спр. 1571, арк. 5-10.* **16.** *Постановление Президиума ЦИК СССР/ Держархів Харківської області, ф. Р-408, оп. 4, спр. 1571, арк. 4.* **17.** *Зощенко М.М. Сентиментальные повести. Предисловие к первому изданию / Зощенко М.М. Собрание сочинений в 3 Т. – Т.1. Пчёлы и люди: рассказы, фельетоны, повести / М.М.Зощенко. – М.: АСТ: Зебра Е, 2010. – С. 195-196.* **18.** *Постанова Президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету «Про надання на виняток із чинного законодавства виборчих прав де яким категоріям громадян з числа декласованої містечкової єврейської бідноти»/ Держархів Харківської області, ф. Р-408, оп. 4, спр. 1571, арк. 3.* **19.** *Облік виборців й позбавленців/ Держархів Харківської області, ф. Р-408, оп. 4, спр. 1574, арк. 106-107.*

Надійшла до редколегії 10. 04. 2013 р.

УДК 94(477.54) «1926/1930»:323...3-058.17

Аналіз нормативно-правових документів щодо радянських громадян, позбавлених виборчого права (1926-1930 рр.) / С. І. Мешковая // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. - №.25 (998) – С. 78-85. Бібліогр.: 19 назв.

В статті аналізується ряд нормативно-правових документів 1926-1930 гг., в которых отражена политика большевистских правительств СССР и УССР относительно граждан лишённых избирательного права, главные недостатки и противоречия процесса искусственной маргинализации советского общества, влияние внутривнутриполитической конъюнктуры на положение украинских «лишенцев».

Ключевые слова: нормативно-правовые документы, «лишенцы», репрессии, постановление, инструкция, циркуляр, бюрократия.

This article analyzes a number of legal documents 1926-1930, which reflected the policy of the Bolshevik governments of the USSR and the Ukrainian SSR for the citizens deprived of suffrage, the main shortcomings and contradictions of the process of artificial marginalization of Soviet society, the impact of political conditions on the position of Ukrainian "pozbavlentsy".

Keywords: legal documents, «pozbavlentsy», repression, ruling, instruction, circular, bureaucracy.